

SLOVENSKÉ STREDNÉ TANKY PzKpFw. III Ausf. N

TOMÁŠ KLUBERT

KLUBERT, T.: Slovak Medium Tanks PzKpFw. III Ausf.N. Vojenská história, 5, 3, 2001, pp 105 – 114, Bratislava.

The paper deals with destinies of 5 or 4 pieces of medium tanks of German production that were incorporated into the armament of the Slovak Army and partially refers to training of their crews in Germany. The author integrated memories of individual witnesses, filled the absence of relevant documents and created a relatively plastic picture of deployment of these individual combat means on the side of insurgents. He explains the activity of tankists in the Slovak National Uprising as well as the information on the armament and materiel of the Slovak army or the army of insurgents. Military History. Slovakia. World War II. Armoured equipment.

Pluk útočnej vozby (PÚV) v Turčianskom Sv. Martine bol jediným tankovo-mechanizovaným útvarom Slovenskej armády a predstavoval najlepšie vyzbrojenú jednotku pozemných vojsk. Už od svojho vzniku v roku 1939 však zápasil s problémom rýchlo zastarávajúceho parku pásových obrnených vozidiel, ktorý pozostával výlučne z tančikov vz. 33 a ľahkých tankov *LT-34* a *LT-35* „zdedených“ po Československej armáde. Tento nedostatok bol v neskorších rokoch len čiastočne kompenzovaný nákupom modernejších ľahkých tankov *LT-38* a *LT-40*. Bojové akcie Slovenskej armády na východnom fronte v lete 1941 však ukázali, že ani tieto stroje nemôžu uspieť v konfrontácii s modernými sovietskymi obrnenými vozidlami a protitankovými zbraňami. Zodpovední predstavitelia vo velení slovenskej armády si túto skutočnosť uvedomovali a v roku 1942 rozhodli vyzbrojiť PÚV najlepšimi nemeckými strednými tankami *PzKpFw. IV* s dlhohlavňovým 75 mm kanónom. Nemci však v čase vrcholiacej stalingradskej bitky pocíťovali akútne nedostatok obrnených vozidiel a slovenskej strane povolili len nákup piatich menej výkonných stredných tankov typu *PzKpFw. III Ausf. N*.¹

Napriek tomu, že od konca druhej svetovej vojny nás delia celé desaťročia, nebola história týchto vozidiel v službách slovenskej a povstaleckej armády spracovaná. Hlavný problém predstavuje nedostatok archívnych prameňov. Osudy slovenských tankov *PzKpFw. III Ausf. N* do augusta 1944 sú známe z odbornej literatúry a fondov Vojenského historického archívu v Trnave. Ale záznamy Referátu pre útočnú vozbu a obrany proti útočnej vozbe pri Veliteľstve Československej armády (VČSA), ako aj vojenský denník povstaleckého Armádneho práporu útočnej vozby (APÚV) boli po evakuácii Banskej Bystrice koncom októbra 1944 zničené. Spracovať pôsobenie tankov *PzKpFw. III* v SNP bolo preto možné len na základe spomienok bývalých príslušníkov PÚV, ktorých v tejto súvislosti až doposiaľ nikto neoslovil. Sám som sa stretol s názormi typu, že svedectvá pamätníkov sú subjektívne a nemožno ich považovať za hodnoverné, pokiaľ nie sú podložené archívnymi materiálmi. Spomínaní kritici pritom zabúdajú na skutočnosť, že úradné záznamy zostavovali taktiež len ľudia. A aj oni boli poznamenaní príslušnosťou k tej či onej bojujúcej strane, vzdelaním, konfesiónálnou príslušnosťou, politickou orientáciou a množstvom ďalších faktorov. Vo vojenských hláseniach a denníkoch z rokov 1939 až 1945 sa môžeme neraz stretnúť s množstvom zavádzajúcich informácií, kto-

¹KLIMENT, Ch. K.: Slovenská armáda 1939 – 1945, s. 64.

ré boli vyvrátené práve na základe výpovedí očitých svedkov. Nasledujúce riadky preto čitateľovi popri oficiálnych údajoch prinesú množstvo jedinečných osobných zážitkov a zachytávajú zatiaľ nikdy nezverejnené udalosti. Uvedomujem si, že tieto spomienky poznamenali osobné prežitky, a preto nemusia byť celkom presné. Navyše neboli zaznamenané okamžite po skončení vojny, ale o polstoročie neskôr.

PzKpfw. III Ausf. N bol poslednou verziou stredného tanku, ktorého vývoj sa začal už v polovici 30. rokov. Pri jeho zrode stáli progresívni nemeckí dôstojníci, vedení známym tankovým expertom Heinzom Guderianom. Tí po zavedení ľahkých typov *PzKpfw. I a II* požadovali podstatne ťažší bitevný stroj, schopný plniť náročné úlohy v stratégii mechanizovanej vojny. Takýto tank mal mať pancierovanie poskytujúce ochranu pred ostreľovaním z ľahkých zbraní a súčasne mal byť vyzbrojený kanónom schopným prestreliť pancier vtedajších nepriateľských obrnencov. Nezanedbateľné boli aj požiadavky na jeho manévrovaciu schopnosť, rýchlosť a akčný rádius. Konkurz na výrobu tanku napokon vyhral berlínsky koncern Daimler-Benz AG. Do sériovej výroby bol stroj nazvaný *PzKpfw. III Ausf. A* zaradený v lete 1936. V priebehu nasledujúcich šiestich rokov bolo postupne vyvinutých ďalších dvanásť verzií (*Ausf. B, C, D, E, F, G, H, J, K, L, M a N*).²

Pre svoju mechanickú spoľahlivosť si *PzKpfw. III* vyslúžil povest' efektívneho bojového vozidla a začiatkom 40. rokov bol najrozšírenejším nemeckým bitevným tankom. Avšak už po vyhodnotení bojov, ktorých sa *PzKpfw. III* zúčastnili v poľskom ťažení, bolo jasné, že ich výzbroj a pancierovanie nie sú dostatočne silné. Výrobcovia preto tank neustále zdokonaľovali. Pôvodný kanón 37 mm L/45 postupne nahrádzali výkonnejšie zbrane 50 mm L/45, 50 mm L/60 a napokon 75 mm L/24. Súčasne sa zvyšovala pasívna ochrana vozidla. Napriek týmto zlepšeniam nedokázal *PzKpfw. III* udržať krok s nepriateľskými strednými tankmi. V auguste 1943 sa preto jeho výroba zastavila a prednosť dostala produkcia modernejších verzií tankov *PzKpfw. IV* a vynikajúcich *PzKpfw. V Panther*. Väčšina zvyšných *PzKpfw. III* bola stiahnutá z frontu a prestavaná na samohybné delá. Menší počet sa však vo výzbroji druhoradých a tylových nemeckých jednotiek udržal až do konca vojny.³

Do výzbroje Slovenskej armády sa dostali stroje poslednej sériovo vyrábanej verzie *PzKpfw. III Ausf. N* (vojenský kódový názov *SdKfz. 141/2*), produkovanej firmami Daimler-Benz, Alkett a MAN od júna 1942 do augusta 1943. Spolu bolo vyrobených 700 kusov: 663 (sér. č. 73 851 – 77 800) ako novostavba a 37 konverziou starších tankov *PzKpfw. III Ausf. L*. Vozidlo malo hmotnosť 23 000 kg. Poháňal ho vodou chladený dvanásťvalcový benzínový motor Maybach 120 TRM s obsahom 11 867 ccm a výkonom 224 kW pri 3 000 otáčkach za minútu. Tank bol vybavený prevodovkou SGR 328145 Variorex s desiatimi rýchlostnými stupňami pre jazdu vpred a jedným spiatočným. Objem palivovej nádrže dosahoval 320 litrov. Na komunikáciách dokázal *PzKpfw. III Ausf. N* vyvinúť maximálnu rýchlosť 40 km/h. Jeho elektrické systémy pracovali pod napätím 12 V, ktoré odoberali z dvoch akumulátorov s kapacitou 105 Ah. Pojazdové ústrojenstvo vozidla bolo na každej strane tvorené hnacím kolesom (vpred), napínacím kolesom (vzadu) a šiestimi zdvojenými pogumovanými pojazdrovými kolesami s priemerom 520 mm. Pojazdové kolesá boli nezávisle zachytené na torzných tyčiach umiestnených za sebou, na prvom a poslednom páre sa nachádzali hydraulické tlmiče. Vrchnú časť pásu niesli na každej strane tri nosné kladky s gumenými bandážami. Šírka pásu zloženého z 98 článkov bola 400 mm. Výfuková sústava umožňovala tanku prekonávať vodné toky hlboké 1,2 m. Na ľavom blatníku (pri pohľade zozadu) bol inštalovaný reflektor typu *Notek*. V pancierovej vani sa nachádzali bojové stanovišťa vodiča a guľometníka, ktorý zároveň plnil úlohu radistu. Vodičovi sediacemu na pravej strane v prednej časti vozidla (pri pohľade zozadu) umožňovali výhľad dva priezory. Jeden sa nachádzal v čelnej pancie-

²PEJČOCH, I.: *Obrněná technika 1. Německo 1919 – 1945*, s. 65.

³Tamže, s. 90.

rovej doske, druhý bol po jeho ľavom boku. Do pancierovej vane sa vstupovalo dvojkridlovými stropnými dvierkami nad bojovými stanovišťami vodiča a guľometníka. Vo veži mali svoje posty veliteľ, strelec a nabíjač. Otáčanie veže bolo elektrické, ale v prípade výpadku prúdu sa dalo ovládať aj ručne kľukou obsluhovanou nabíjačom. Prístup do veže umožňovali obdĺžnikové dvojkridlové pancierové dvierka po oboch stranách a zdvojený príklop na veliteľskej vežičke.⁴

Hlavnou zbraňou tanku *PzKpfw. III Ausf. N* bol kanón 75 mm *KwK 37 L/24* s eleváciou 20° a depresiou 10°. Nakladalo sa preň 64 kusov streliva.⁵ Kumulatívny granát mal počiatočnú rýchlosť 450 m/s a mohol preraziť až 100 mm hrubý pancier na akúkoľvek vzdialenosť, nachádzajúci sa v dostrele kanóna, ktorý dosahoval 2500 m.⁶ Pribojný projektil s rovnakou počiatočnou rýchlosťou dokázal prestreliť 41 mm kolmú pancierovú dosku, ale vzhľadom na krátku hlaveň len do vzdialenosti 500 m.⁷ Nárazový granát dosahoval počiatočnú rýchlosť 385 m/s. Ochrana pred nepriateľskou pechotou zabezpečovali dva vzduchom chladené guľomety 7,92 mm *MG 34* s kadenciou 790 – 900 rán/min. Spriahnutý (obsluhovaný nabíjačom) bol lafetovaný napravo od kanóna a spodný na pravej strane čela korby (pri pohľade zozadu). Zásoba streliva pre guľomety dosahovala 3450 nábojov. Doplnkovú výzbroj vozidla tvorila dvojica trojhlavňových 90 mm zadymovacích granátometov *Nbk*, umiestnených na bočných stenách veže.⁸

Pancierovanie prednej a zadnej strany trupu a veže dosahovalo hrúbku 50 mm. Najohrozenejšiu časť tanku, čiže čelo trupu, zosilňovala 20 mm prídavná platňa. Bočné panciere mali hrúbku 30 mm a všetky ostatné časti vozidla 10 mm.⁹ Ochrana pred kumulatívnymi granátmi a strelami malého kalibru zvyšovali predstavné panciere, ktoré Nemci nazývali *Schürzen* („zástery“). Predstavné pláty okolo veže boli hrubé 5 mm a na bokoch trupu 8 mm. Tanky vyrábané od roku 1943 sa natierali ochrannou antimagnetickou pastou *Zimmerit*, ktorá nepriateľskej pechote znemožňovala pripevniť na vozidlo míny.¹⁰

PzKpfw. III Ausf. N neboli na rozdiel od svojich predchodcov klasické bitevné tanky, ale prostriedky priamej palebnej podpory. Z toho dôvodu ich väčšinou zaradovali do práporov ťažkých tankov *PzKpfw. VI Tiger*. Jadro takéhoto práporu pozostávalo v rokoch 1942 – 1943 z dvoch tankových rôt, pričom každá sa skladala zo štyroch tankových čiat, tanku veliteľa roty a jeho pobočníka. Tankové čaty mali po päť vozidiel, z toho dva *PzKpfw. VI* a tri *PzKpfw. III Ausf. N*. Úlohou ťažkých tankov bolo ničiť nepriateľské obrnené vozidlá, zatiaľ čo *PzKpfw. III Ausf. N* likvidovali neobrnené prekážky, nechránené delostrelecké postavenia a živú silu. S pribúdaním tankov *Tiger* strácali *PzKpfw. III Ausf. N* význam a do konca roku 1943 boli z práporov ťažkých tankov vyradené.¹¹

Slovenská armáda dostala povolenie na nákup piatich tankov *PzKpfw. III Ausf. N* koncom roku 1942. Nemecká strana zároveň rozhodla, že PÚV umožní v trojtýždennom kurze vycvičiť päť kompletných osádok. Začiatkom februára 1943 odcestovalo do Nemecka z Turčianskeho Sv. Martina 27 slovenských tankistov. Skupinu viedol npor. Dominik Miartuš, jeho zástupcom bol por. Ľudovít Ruman. Z ďalších účastníkov výcviku sú známi len desiatnici Ján Spišiak, Ján Kriváň a Miloslav Saxon. Martinskí tankisti najskôr zavítali do Berlína, kde ich prijali pracovníci slovenskej ambasády, a potom sa presunuli do školy tankovej strelby v Putlos-Holstein na severe Nemecka. Spolu so Slovákmi pricestovali rovnako početné skupiny z Maďarska a Rumunska. Obe sa však skladali z ôsmich dôstojníkov a len 19 vojakov. Pribeh výcviku

⁴Tamže, s. 72, 79 – 80.

⁵Tamže, s. 67 – 80.

⁶HOGG, I.: Historie tanku, s. 120.

⁷DEIGHTON, L.: Blitzkrieg, s. 151.

⁸PEJČOCH, I.: c. d., s. 80.

⁹Tamže, s. 79.

¹⁰Chant, Christopher: Encyklopedie tanků, s. 150.

¹¹JEDRZEJEWSKI, D. – LALAK, Z.: Ocelová lavina, s. 397.

bol od samého začiatku poznamenaný vzájomnou nevraživosťou medzi Slovákmi a Rumunmi na jednej a Maďarmi na druhej strane. Príslušníci maďarskej a rumunskej skupiny sa už počas prvého večera stihli pobiť. Preto sa rozhodlo, že budú cvičiť oddelene: Slováci s Rumunmi a Maďari s Nemcami. Bitka medzi rumunskými a maďarskými tankistami mala ešte jednu zaujímavú dohru. Na druhý deň ráno dal veliteľ maďarskej skupiny major Bornemissza, obrovský dvojmetrový chlap, nastúpiť svoje mužstvo a všetkých vojakov vlastnoručne vyfackal. Ostatní tankisti boli z takéhto správania zhrození. Zatiaľ čo v slovenskej a rumunskej skupine prevládali medzi veliteľmi a mužstvom kamarátske vzťahy, maďarskí dôstojníci vystupovali neuveriteľne povýšenecky a s vojakmi zaobchádzali ako s dobytkom. Vo svojej feudálnej nadutosti dokonca liezli do tankov so šablami! Pritom mali dva druhy: v chrómovanej pošve na vychádzky a v začierenej do boja. Mužstvu navyše prísne zakazovali akýkoľvek styk so zahraničnými kolegami. Keď por. Ruman medzi Maďarmi spoznal bývalého spolužiaka z južného Slovenska, nedokázal s ním nadviazať nijaký kontakt. Nešťastník sa tak bál, že na jeho oslovenia vôbec nereagoval.¹²

Výcvik slovenských tankistov zahŕňal praktickú aj teoretickú časť. V rozsiahlom putloskom areáli sa nachádzal výborný tankodrom a unikátna zbierka všetkých obrnených vozidiel, ktoré Nemci ukoristili na európskych a afrických bojiskách. Teoretická časť výcviku prebiehala vo veľkých, dôkladne zamaskovaných bunkroch. Vojakom, čo nerozumeli po nemecky, prekladal odborné prednášky český Nemeц Otto Wolf, inak veľmi priateľský a veselý človek. Chvilu voľna trávili slovenskí tankisti výletmi po severnom Nemecku, kde navštívili starobylé hanzové mestá Kiel, Lübeck a Hamburg. Nemci sa na nich snažili ideologicky zapôsobiť a vodili ich predovšetkým po miestach postihnutých spojeneckým bombardovaním. Veľký zážitok pre slovenských suchozemcov znamenal zájazd železničným trajektom na baltský ostrov Fehmarn. Pri potulkách po tamojšom mestečku Burg sa dokonca stretli s Linou von Osten, vdovou po zastupujúcom rišskom protektorovi Reinhardovi Heydrichovi. Správala sa k nim neuveriteľne milo a výdatne ich pohostila. Okrem iných pochutín im navarila pravý námornícky grog. Vďační tankisti jej za to nechali svoje nemecké potravinové lístky. Príslušníci PÚV sa zúčastnili výcvikového kurzu práve v čase, keď sa tretia ríša spamätávala zo stalingradskej porážky. Nariadený štátny smútok však Slováci ignorovali a pri prechádzkach nemeckými mestami nahlas vyspevovali slovenské a ruské pesničky. Domorodci im (našťastie) nerozumeli, ale odušu tleskali. Zvyšok výcviku prebehol bez vážnejších incidentov (až na výprask, ktorý dostal jeden tankista od Rumunov za to, že fixľoval pri mariáši) a po jeho skončení sa všetci v poriadku vrátili do domovskej posádky.¹³

Päť zakúpených tankov *PzKpfw. III Ausf. N* dorazilo do Turčianskeho Sv. Martina železničným transportom 10. marca 1943. PÚV im pridelił evidenčné čísla V-3058 až V-3062. Štyri boli vybavené rádiostanicou *Fu 2*, jeden *Fu 3*.¹⁴ Už po vyvážaní vozidiel sa zistilo, že motor jedného tanku je zadrený a nedá sa ani opraviť. Tento stroj preto neskôr slúžil ako zdroj náhradných dielcov. Na rozdiel od väčšiny tankov tohto typu používaných nemeckou armádou neboli slovenské *PzKpfw. III Ausf. N* natreté antimagnetickou pastou a chýbali im predstavné panciere chrániace boky vane. Aj predstavné panciere okolo veže boli neúplné, lebo nezakrývali bočné dvierka. Všetky tanky mali pieskovožltú kamufláž a boli označené čiernymi trámovými krížmi. Marking tanku V-3061 neskôr zmenili na slovenský: štítok so zvislými bielo-modro-červenými pruhmi. Či dostali slovenské imatrikulačné znaky aj ďalšie stroje, nie je známe. Minimálne jeden pojazdny tank však zostal označený nemeckými krížmi, a to i počas SNP.¹⁵

¹²SPIŠIAK, J.: Spomienky. Osobný archív autora.

¹³Tamže.

¹⁴KLIMENT, Ch. K.: C. d., s. 64.

¹⁵SPIŠIAK, J.: Spomienky.

Až do leta 1944 sa všetky bojaschopné *PzKpfw. III Ausf. N* používali pri výcviku. Keď bola v priebehu júla až augusta 1944 Poľná jednotka PÚV prevelená na východné Slovensko, zostali stredné tanky v Turčianskom Sv. Martine ako súčasť výzbroje Náhradného práporu. Účastníci výcvikového kurzu z Putlosu boli totiž v tom čase v civile. O ich preloženie do zálohy sa postaralo ilegálne Vojenské ústredie, ktoré s nimi počítalo v Povstaní. *PzKpfw. III* potom zostali až do konca augusta 1944 zatvorené v garážach.¹⁶

Vypuknutie SNP všetko zmenilo. Povstalecká armáda trpela zúfalým nedostatkom obrnených vozidiel a nemohla nechať svoje najmodernejšie tanky nevyužitú. Povstalecké velenie, tlač a rozhlas preto vyzývali všetkých tankistov-záložníkov, aby sa urýchlene dostavili do Turčianskeho Sv. Martina. Okamžite po vyhlásení mobilizácie v Turci 30. augusta 1944 sa v kasárňach PÚV hlásili por. Ruman a des. Spišiak. Ihneď po príchode dostal Ľudovít Ruman úlohu zostaviť osádku pre jeden *PzKpfw. III* a ísť s ním hliadkovať do Strečnianskeho priesmyku. Por. Ruman si poradil rýchlo. Funkciu veliteľa a strelca prevzal sám, zatiaľ čo des. Spišiak zaujal miesto pri spodnom guľomete. Za vodiča sa dobrovoľne prihlásil pracovník technických dielni Náhradného práporu PÚV des. Štefan Kaučiak a za nabíjajúceho strelníka Randa. Pred 14. hodinou opustil tank s pôvodným nemeckým markingom kasárne a zaujal bojové postavenie pod Dubnou Skalou. V tom čase už nemecké jednotky obsadili Žilinu, zatiaľ čo povstalecká žilinská posádka sa stiahla do Turčianskeho Sv. Martina. Tank *PzKpfw. III* bol preto jedinou prekážkou medzi okupačnými vojskami a povstaleckým Turcom! Asi po dvoch hodinách čakania začuli tankisti hluk. Od Žiliny sa blížila nemecká motorizovaná kolóna zložená z piatich nákladných automobilov s pechotou, veliteľského terénneho vozidla a niekoľkých motocyklov s postranným vozíkom. Por. Ruman prikázal osádke pripraviť sa na boj, ale nič nepodnikať bez jeho výslovného rozkazu. Veliteľ nemeckej kolóny nepovažoval tank s čiernymi krížmi za hrozbu. Zastavil pri ňom svoje auto a zabúchal naň pištoľou. Por. Ruman na to vystřčil z veže hlavu a dal sa a s ním do reči. Komunikovali po nemecky, obsah rozhovoru sa, žiaľ, nezachoval. Keď spolu rozprávali už niekoľko minút, začali mať ostatní tankisti strach, že ich veliteľ chce zradiť. Zbytočne. Len čo dohovorili, vydal por. Ruman rozkaz na paľbu a výstrelom z kanóna zničil najbližšie nákladné auto. J. Spišiak a Randa medzitým guľometmi páliť na nemeckých vojakov, ktorí urýchlene vyskakovali z ostatných vozidiel a utekali späť do Žiliny. Keď por. Ruman zlikvidoval posledný nákladiak, nariadil návrat do martinských kasární.¹⁷

Do druhej a zároveň poslednej bojovej akcie v Strečnianskom priesmyku zasiahol ten istý tank s osádkou v rovnakom zložení dňa 3. septembra 1944. Nepriateľská paľba mu pritom v priestore Dubná Skala poškodila pojazďové ústrojenstvo. Napriek tomu sa dokázal po vlastnej osi vrátiť do kasární, kde bol v priebehu týždňa opravený.¹⁸

Ďalšie nasadenie povstaleckých *PzKpfw. III* prebehlo 5. septembra 1944. Počas predošlého večera Nemci obsadili Vrútky a pokúšali sa prebiť do obce Priekopa (dnes severná časť Martina). V ranných hodinách sa povstalcem podarilo obranu stabilizovať a popoludní prešli do protiútok. Dva *PzKpfw. III* vtedy dostali rozkaz preniknúť do Vrútok a zničiť nemeckú delostreleckú pozorovateľňu vo veži evanjelického kostola. Osádku prvého stroja (č. V-3060) tvorili por. Ruman, des. Spišiak, des. Kaučiak a strel. Randa. Veliteľom druhého vozidla bol por. Cyril Kubinec, nabíjateľom des. Kriváň a guľometníkom des. Saxon, meno vodiča nie je známe. Tanky pritom nedostali žiadnu sprievodnú pechotu. Napriek tomu sa im okolo 15.30 h podarilo preniknúť do Vrútok, ale chýbajúca pechotná podpora sa im zakrátko vypomstila. Počas presunu ku kostolu bol tank por. Kubinca z postrannej uličky zasiahnutý strelou nemeckého útočného dela *StuG III* a osádka ho opustila. Stroj por. Rumana pokračoval navzdory tomu v plnení bojovej úlohy. Po príchode ku kostolu zničil presnými výstrelmi z kanóna

¹⁶KRIVÁŇ, J.: Spomienky. Osobný archív autora.

¹⁷SPIŠIAK, J.: Spomienky.

¹⁸Tamže.

nepriateľskú pozorovateľňu a nemeckých vojakov utekajúcich z chrámovej lode skosila guľometná paľba. Po zlikvidovaní nepriateľa prikázal por. Ruman vodičovi obrátiť tank a otočiť vežu o 180°. Na vracajúceho sa slovenského obrnenca však číhalo útočné delo, ktoré predtým vyradilo stroj por. Kubinca a pri vrútockom futbalovom štadióne ho zasiahlo do motora. Tank sa okamžite vznietil a až na des. Spišiaka ho všetci rýchlo opustili. Guľometníkovi zabránila opustiť bojový post poloha veže, ktorá zablokovala prielez. V poslednej chvíli sa mu našťastie podarilo nahmatať kľuku ručného ovládania, pootočiť vežu a horiaci vrak opustiť. Krátko nato tank explodoval. Počas tejto akcie nedošlo k zraneniu žiadneho tankistu, ale strelník Randa po opustení vozidla bez stopy zmizol.¹⁹

Posledná bojová akcia slovenského tanku *PzKpfw. III* v Turci sa uskutočnila 9. septembra 1944. O 05.00 podnikli povstalci veľký útok na Priekopu, do ktorého nasadili čatu útočnej vozby zloženú z dvoch ľahkých tankov *LT-38*, stredného tanku *PzKpfw. III* (č. V-3059), stíhača tankov *Marder III Ausf. H* a dvoch protitankových kanónov 75 mm *Pak 40*, ťahaných delostreleckými traktormi *RSO*. Jednotke velil por. Pavol Buocik. Veliteľom stredného tanku bol des. asp. Ján Ďurove, jeho vodičom des. Kaučiak, guľometníkom des. Spišiak a nabíjačom des. Kriváň. Celá akcia bola opäť zle naplánovaná. Obrnené vozidlá na čele s *PzKpfw. III* museli do útoku postupovať po ceste v rade za sebou, pretože obe strany vozovky boli zamínované. Tankisti navyše dostali nezmyselný rozkaz ísť potichu, hoci rachotiace pásy bolo počuť široko-daleko. Pri železničnom priecestí pred Priekopou spustilo na čatu por. Buocika paľbu nemecké protitankové delostrelectvo. Stroj des. asp. Ďuroveho dostal čelný zásah do veže, ktorú granát naskrz prestrelil. Osádka vyviazla akoby zázrakom bez zranenia a vyradený tank opustila. Nemci krátko nato zničili aj oba ľahké tanky, stíhač *Marder III* a traktory *RSO*.²⁰

Povstaleckej armáde zostal po 9. septembri 1944 už len jeden boaschopný tank *PzKpfw. III*. Tento stroj poškodený v bojoch o Strečniansky priesmyk bol po oprave umiestnený v Košťanoch nad Turcom ako súčasť zálohy V. taktickej skupiny. Niektorí však z neho predtým vymontoval spriahnutý guľomet *MG 34*. Keďže v skladoch kasárni PÚV sa žiadna zbraň rovnakého typu nenachádzala, rozhodli sa ju tankisti získať z vyradeného *PzKpfw. III*, stojaceho v území nikoho medzi Priekopou a Turčianskym Šv. Martinom. Na túto nebezpečnú úlohu sa v noci z 12. na 13. septembra 1944 podujali Ján Ďurove, Ján Spišiak a Štefan Kaučiak. Neopozorovane prenikli až k tanku a guľomet úspešne vymontovali. Ráno ho por. Ruman s des. Spišiakom rozobrali a vyčistili. Skôr ako stihli *MG 34* inštalovať na tank, podarilo sa im s ním zostreliť nemeckú stíhačku útočiacu na Košťany. Chýr o tomto čine sa rýchlo rozšíril. Tankistov zaň prišiel osobne pochváliť náčelník štábu V. taktickej skupiny major juhoslovenskej armády Il'ja Deretič. Ōbdaroval ich cigaretami a súčasne nariadil veliteľovi tankovej skupiny stot. Františkovi Ploskuňákovi, aby oboch povýšil, ale ten na to akosi zabudol.²¹

Po ústupe V. taktickej skupiny z Turca bola väčšina povstaleckých tankov dňa 22. septembra 1944 zaradená do APÚV s veliteľstvom v Môťovej (dnes južná časť Zvolena). Po organizačnej a hospodárskej stránke mu podliehal aj posledný *PzKpfw. III*, avšak disponovať ním mohlo výlučne VČSA. Armádne veliteľstvo spočiatku plánovalo nasadiť tank do ofenzívy jednotiek II. taktickej skupiny pri Telgárte. No napokon ho prevelilo do priestoru Svätý Kríž nad Hronom (dnes Žiar nad Hronom) a na jeden deň dalo k dispozícii veliteľovi 1. partizánskej brigády generála M. R. Štefánika, neslávne známemu nadporučíkovi Červenej armády P. A. Veličkovi. Večer 27. septembra 1944 dorazil tank s osádkou v zostave Ľudovít Ruman, Ján Ďurove, Ján Spišiak, Ján Kriváň a Štefan Kaučiak na Veličkov štáb vo svätokrížskej rezidencii bansko-bystrického biskupa. Partizánsky veliteľ a jeho pobočníčka Tamara tankistov srdečne privítali a každému darovali fľašu alkoholu a stovku cigariet. Veličko im potom prikázal zaútočiť na jednotky bojovej skupiny Schill sústredené v obci Janova Lehota. Tankisti rozkaz splnili. Oko-

¹⁹Tamže.

²⁰Tamže.

²¹Tamže.

lo 23:00 dorazil *PzKpfw. III* k dedine a niekoľko minút chrlil na prekvapených Nemcov guľometnú paľbu. Nato tank ustúpil na návršie južne od Janovej Lehoty a vypálil na obec tri nárazové granáty. Nemci sa už medzitým stihli spamätať a paľbu opätovali. Podarilo sa im zasiahnuť neďaleký stoh a horiace seno tank jasne ožiariło. Por. Ruman preto nariadil okamžitý ústup. Nad ráno 28. septembra 1944 sa *PzKpfw. III* vrátil do Sv. Kríža n/H., odkiaľ pokračoval do Starej Kremničky, kde sa mal pripojiť k 1. tankovej čate APÚV (4 *LT-38*). Pri odbočovaní na Starú Kremničku bol však omylom zasiahnutý paľbou vlastného 88 mm Flak-u, umiestneného na návrší nad cestnou križovatkou. Delostrelci našťastie mierili zle a trafili len pravý blatník (pri pohľade zozadu), odkiaľ granát strhol poukladané náradie. Rozzúrený des. Kaučiak vzápätí vyrazil plnou rýchlosťou ku kanónu a zastavil len pár metrov od vystrašených delostrelcov. Por. Ruman vyskočil z tanku a poriadne im vynadal, čím ich zároveň presvedčil o „priateľskom“ pôvode vozidla. Hnev tankistov netrval dlho a zakrátko sa s nešťastnými kanoniermi udobrili. Ukázalo sa, že zodpovednosť za incident nieslo miestne velenie, ktoré obsluhu *Flak-u* prítomnosť tanku (navyššie označeného nemeckými krížmi) zabudlo ohlásiť. *PzKpfw. III* potom už nerušene dorazil do Starej Kremničky, kde por. Ruman prevzal velenie nad čatou ľahkých tankov, zatiaľ čo *PzKpfw. III* pod velením des. asp. Ďuroveho sa pripojil k 26. pešiemu práporu Bečva. V noci z 28. na 29. septembra 1944 zasiahol povstalecký stredný tank do boja proti nemeckej jednotke, ktorá prepadla postavenie 26. pešieho práporu. Nasledujúce ráno bol odvelený do Starej Kremničky a pričlenený k čate por. Rumana.²²

Počas ďalších štyroch dní nezasiahli slovenské tanky zo Starej Kremničky do žiadnej bojovej akcie. Situácia povstaleckej armády v priestore Sv. Kríž sa medzitým prudko zhoršila. 3. októbra 1944 okupanti mesto dobyli a tlačili sa na Zvolen. 4. októbra 1944 padla obec Lutíla a Nemci prenikli na západný okraj Starej Kremničky, odkiaľ ich však zakrátko vyhnali tanky por. Rumana. Na 5. októbra 1944 nariadilo VČSA veliteľovi obranného úseku III. taktickej skupiny Ipeľ mjr. Jánovi Kovačovičovi podniknúť protiútok, ktorým mali byť Nemci vytlačení z výšin nad Starou Kremničkou. Na podporu útočiacej pechoty bola pridelená zosilnená tanková čata por. Rumana a improvizovaný pancierový vlak č. I (*IPV-I*) pod velením kpt. Františka Adama. Ohniská nepriateľských odporov mali pancierovému vlaku vyznačiť tanky svetelnými granátmi. Povstalecký útok sa spočiatku vyvíjal úspešne a tanky zatlačili Nemcov k okraju lesov západne od Starej Kremničky. Ďalej už postúpiť nedokázali. Obec potom v priebehu dňa niekoľkokrát zmenila majiteľa a povstalecké jednotky ju podvečer v obave pred obklúčením opustili a siahli sa k Trnavej Hore.²³ Ústup kryli tanky por. Rumana, ktoré neďaleko pily južne od Starej Kremničky zachránili pred zničením povstaleckú mínometnú batériu.²⁴

Nové postavenie zaujal *PzKpfw. III* spolu s tankmi *LT-38* východne od Trnavej Hory. V tomto priestore boli dôkladne vybudované obranné postavenia, zosilnené niekoľkými nepojazdnými tankami *LT-34* a *LT-35* zakopanými vo vežovom postavení. 6. októbra 1944 sa obranné pozície pri Trnavej Hore pokúsili po ľavom brehu Hrona obísť príslušníci POHG, ale ich pohyby nezostali utajené a presná paľba 75 mm kanónu povstaleckého stredného tanku prinútila gardistov rýchlo ustúpiť. Na druhý deň o 08.35 zaútočili na Trnavú Horu a Piteľovú jednotky bojovej skupiny Schill, no podarilo sa ich odraziť. O dve hodiny neskôr okupanti útok zopakovali a silnou mínometnou paľbou vyhnali povstaleckú pechotu zo zákopov. Nemci predpokladali, že vyprázdnené pozície ľahko obsadia. Zabudli však na slovenských tankistov. Tí vyrazili do protiútoky a spôsobili okupantom ťažké straty. Po odrazení nepriateľa opustila čata por. Rumana pozície pri Trnavej Hore a na „chvoste“ ustupujúcich kolón III. taktickej skupiny sa presúvala k Budči.²⁵ *PzKpfw. III* ustupoval ako posledný. Pri Hronskej Breznici (dnes súčasť obce Hronská Dúbrava) na čatu por. Rumana dvakrát zaútočili strmhlavé bombardéry

²²Tamže.

²³KMEŤ, L.: Povstalecké pancierové vlaky, s. 93 – 95.

²⁴MAJKO, J.: Spomienky. Osobný archív autora.

²⁵Tamže.

Ju 87. Nálet nebol úspešný, ale jedna bomba nevybuchla a zostala pred tankmi trčať napoly zaborená do vozovky. Zatiaľ čo neveliké *LT-38* ju včas obišli, robustnejší *PzKpfw. III* už z cesty zisť nestihol. Des. Kaučiak však dokázal ponad nebezpečnú prekážku bezpečne prejsť. Niekoľko sto metrov za slovenskými obrencami už postupovala nemecká motorizovaná kolóna na čele so stíhačom tankov *Hetzer*. Jeho vodič už taký šikovný nebol. Stíhač narazil na bombu a vyletel do povetria.²⁶ *LT-38* zatiaľ dorazili k novému obrannému postaveniu pri križovatke na Banskú Štiavnicu, západne od obce Budča. Údolie Hrona sa tu zužovalo a vozovka bola z jednej strany ohraničená strmým svahom a z druhej korytom Hrona. Cestu prehradzovali protitankové zátarasy a pod svahom bol vybudovaný bunker s 88 mm *Flak*-om. Vtedy došlo k tragikomickej príhode. Predchádzajúce nemecké bombardovanie si medzi ustupujúcimi jednotkami *III*. taktickej vyžiadalo značné obete. V okolí bunkra ležali desiatky mŕtvych a ranených, ktorých zdravotníci nakladali na pristavené nákladné autá. Keď sa k nim priblížili tanky por. Rumana, dali sa všetci ošetrovatelia a ako-tak mobilní ranení na panický útek. Až mávanie a volanie tankových osádok ich presvedčilo, aby sa vrátili. Tankisti vzápätí pomohli ponakladať ranených a *LT-38* potom preklúčkovali pomedzi zátarasy za bunker.²⁷ Rozmerný *PzKpfw. III* toho nebol schopný, a tak prekážky jednoducho prevalcoval. Jeho osádke to od delostrelcov pochopiteľne vynieslo spršku nadávok. Tankisti im nezostali nič dlžní a správne poukazovali, že takto nedbalo vybudované zátarasy by nezastavili ani Nemcov.²⁸

Krátko po tomto trápnom incidente dorazil k bunkru mjr. Kovačovič. Tri *LT-38* odvelil do Budče, zatiaľ čo štvrtému ľahkému tanku a *PzKpfw. III* prikázal hliadkovať pri bunkri. Ondlho po odchode veliteľa obranného úseku Ipeľ prišiel k bunkru na kus reči veliteľ 2. tankovej čaty APÚV por. Jozef Matuľa a zakrátko po ňom tam dorazila ženijná jednotka npor. Ladislava Donovala, ktorá mala zamíňovať prekážky. Vojaci práve večerali, keď na nich o 18.30 zaútočili tri bombardéry *Ju-87*. Tanky sa im poškodiť nepodarilo, avšak ľudské straty boli ťažké. Medzi ôsmimi mŕtvymi bol aj npor. Donoval a por. Matuľa utrpel smrteľné zranenie. Z osádky tanku *PzKpfw. III* nálet neprežil Štefan Kaučiak, ktorému bomba odtrhla hlavu. Ján Spišiak a Ján Kriváň boli vážne a Ján Ďurove ľahko poranený. Ťažko ranených tankistov urýchlene odviezli do Zvolena, odkiaľ ich ešte v tú noc letecky transportovali do ZSSR. Do vlasti sa vrátili až po uzdravení na jar 1945.²⁹

Nasledujúce osudy posledného slovenského stredného tanku sú známe len čiastočne. 8. októbra 1944 bol odvelený spolu s ostatnými povstaleckými tankami do Môt'ovej. Veliteľom vozidla zostal naďalej Ján Ďurove, novým vodičom sa stal vojak Jaroslav Brada, ale mená ostatných členov osádky sú, žiaľ, neznáme. Do ďalšej bojovej akcie nasadili posledný slovenský stredný tank dňa 22. októbra 1944 v priestore Dobrá Niva, spolu s ôsmimi *LT-38*, jedným *LT-35* a *IPV-I*. V tomto boji bol *PzKpfw. III* ľahko poškodený, ale autodieliňa APÚV pod vedením Štefana Jánošíka ho na mieste opravila.³⁰ V noci na 23. októbra 1944 bola veľká časť povstaleckých jednotiek z priestoru Dobrá Niva odvelená na Horehronie. *PzKpfw. III* sa zasa vrátil do Môt'ovej a do ďalších bojov už nezasiahol. Po rozhodnutí o ústupe povstaleckej armády do hôr opustili večer 25. októbra 1944 jednotky útočnej vozby Môt'ovú. V priebehu nasledujúceho dňa hliadkoval *PzKpfw. III* spolu so šiestimi *LT-38* a jedným *LT-35* pri vstupe do Starohorskej doliny.³¹ 27. októbra 1944 sa tieto obrnené vozidlá presunuli na Donovaly, kde tankisti ráno 28. októbra 1944 dostali správu o rozpustení povstaleckej armády. Posledný rozkaz znel: všetky tanky zničiť.³² Osádka potom *PzKpfw. III* spustila do nejakej rokliny a roz-

²⁶SPIŠIAK, J.: Spomienky.

²⁷MAJKO, J.: Spomienky.

²⁸SPIŠIAK, J.: Spomienky.

²⁹KRIVÁŇ, J.: Spomienky.

³⁰JÁNOŠÍK, Š.: Spomienky. Osobný archív autora.

³¹ROHÁČIK, J.: Spomienky. Osobný archív autora.

³²MAJKO, J.: Spomienky.

išla sa po horách. Väčšinu povstaleckých tankistov v nasledujúcich dňoch okupanti zajali a zvyšok vojny prežil v nemeckom lágri aj Ján Ďurove.³³

Takto sa skončila bojová púť posledného povstaleckého stredného tanku. Hoci sa slovenské *PzKpfw. III.* do análov druhej svetovej vojny nemohli výrazne zapísať, ich zaujímavé osudy, dôstojne zavŕšené v národnooslobodzovacom boji, si zasluhujú čestné miesto v našej vojenskej histórii.

Vysvetlivky:

<i>Ausf.</i>	= <i>Asführung</i> : verzia
<i>Flak</i>	= <i>Fliegerabwehrkanone</i> : protiletadlový kanón
<i>Fu</i>	= <i>Funkgerät</i> : rádiostanica
<i>Ju</i>	= <i>Junkers</i>
<i>KwK</i>	= <i>Kampfwagenkanone</i> : kanón bojového vozidla
<i>L</i>	= <i>Länge</i> : dĺžka kanóna v kalibroch
<i>LT</i>	= ľahký tank
<i>MG</i>	= <i>Maschinengewehr</i> : guľomet
<i>Pak</i>	= <i>Panzerabwehrkanone</i> : protitankový kanón
<i>POHG</i>	= Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy
<i>PzKpfw.</i>	= <i>Panzerkampfwagen</i> : obrnené bojové vozidlo
<i>RSO</i>	= <i>Raupenschlepper Ost</i> : pásový traktor pre východný front
<i>SdKfz.</i>	= <i>Sonderkampffahrzeug</i> : špeciálne bojové vozidlo
<i>V</i>	= vojsko

³³SPIŠIAK, J.: Spomienky.

TAKTICKO-TECHNICKÉ ÚDAJE STREDNÉHO TANKU PzKPFW. III AUSF. N (SdKfz. 141/2)

HMOTNOŠŤ:	23 000 kg
ŠPECIFICKÝ TLAK:	1,03 kp/cm ²
ROZMERY dĺžka: šírka: výška: svetlá výška:	5 560 mm 2 970 mm 2 500 mm 385 mm
POHONNÁ JEDNOTKA:	Maybach HL 120 TRM
OBSAH MOTORA:	11 876 cm ³
VÝKON MOTORA:	224 kW
MAXIMÁLNA RÝCHLOSŤ:	40 km/h
OBSAH NÁDRŽE:	320 litrov
OPERAČNÝ DOSAH na ceste: v teréne:	155 km 95 km
PANCIEROVANIE TRUPU čelo: boky: zadná časť:	50 + 20 mm 30 mm 50 mm
PANCIEROVANIE VEŽE čelo: boky: zadná časť:	50 mm 30 mm 30 mm
OSTATNÉ PANCIEROVANIE stropy: predstavné panciere: zvyšok:	10 mm 5 mm 16 mm
PREKÁŽKY stúpanie: stena: brod: priekopa:	30° 0,6 m 1,2 m 2 m
VÝZBROJ kanón: gulomet:	1 x 75 mm KwK 37 L/24 2 x 7,92 mm MG 34
OSÁDKA:	5 mužov